9

עימל! נו, גיי שפּאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!

אַזוי האָט דער עולם געטראַכט. איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך די ליטוואַקעס: פֿון מוסר־ספֿרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאָפּן זיי זיך אָן מיט ש"ס ופּוסקים. ווייזט דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט באַם לעבן נישט געקאָנט אַרויף אַפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן

ואָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?

וואו קען זיין דער רבי? וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי פֿאַר ימים־נוראים צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, ראַרפֿן פּרנסה, שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון איין עק וועלט ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאָגט, און מסרט... און — ווער

באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

מען פֿלענט אים נישט וען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע מען פֿלענט אים נישט וען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע בתי־מדרשים, נישט באַ אַ מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט. די שטוב איז געשטאַנען אָפֿן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אַרײַן און אַרויסגעגאַנגען: געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער קיין לעבעדיק

און דער נעמיראַווער פֿלעגט סליחות־צײַט יערן פֿרימאָרגן נעלם ווערן,

אויב נישט נאָך העבער אויב נישט נאָך העבער

'. T. ELY

שבתי...

און אפֿשר, האַיִּ... ווען איך בין רויטשילה, קען וייַן, אַז איך בין גאָר דען אפֿשר, האַיִּ... ווען איך בין רויטשילה, קען וייַן, אַז איך בין גאָר דען אפֿשר, האַיִּ... ווען איך בין רויטשילה, קען וייַן, אַז איך בין גאָר דען געלט. אויס געלט אוי דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאַך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאַצקע און זאַגעשריבן: "טרי רובליאַ סערעבראָם". געלט, זאָג איך אייַך, איי נישט מער ווי אַ יצר־הרע, אַ האווה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע האווה, אַנגעשריבן: האָט דאָס נישט... אָבער אַז וואָס אַל ע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אַז דער וועלט גיע נישט זען קיינער האָט דעָס נישט... אָבער אַז דער וועלט נישט ען זאָר דער יצרורן נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די האווה וואָלט נישט עוועט צו ניאַר איי וואָר וואָלט זייד דאָך די העווען קיין וואַר איי דער הערוץ: למאַי וואַר וועל איך אי צטער נעמען אַף קשיא, וואר וועלעט. איז דער הירוץ: למאַי וואר וועל איך אי צטער נעמען אַף

דאָס כּלי־זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראַם? אַף תּשעה נײַנציק כּפּרות! און וויבאַלד אויס כּלי־זין, אויס חיל, אויס טאַרעראַם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגײַנער, אויס ייד, להבֿדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פּנים, ווי אין פּסוק שטייט באַ אונדו געשריבן: "והיה, און עס וועט זײַן, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!"... (שטעלט זיך אָפּ).

אינהאלט

1	•	٠	٠	•	•	•	٠	٠	٠	•	•	•	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠		•	•	•	•	•	•	•	,		מ	Ο,	ל'	y	-1	٥,	٦,	שי	,	/	ר:	χ,	או	•	ָנָר	דל
3	•	•	•	•		 •	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•			ם	כו	, ,	ני ~~י~~	, -	ם	۱۲	ij	מ	/		1,	לנ	ש	ט	ילן	רו	7	>=	1	٦.	אי	•	צן	ררז
7	•	•	•	•		 •	•	•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•		•		r	٦	Ð	•	ל		٠.	/	•	13	7=	צו	ī	Ī	ן גַּך	Υ.	1	יט	לש	ני	-	יל <u>ן</u>	או
13							•					•							Z	72	יינ	٦.	אַו	בז	<u>ז</u> ל	9-	אַו	7	1	_;	7	רו	Ē	ķ	/	3	7=	יכ	הו	1	,-	7	ጆ.	אַר	ζ7.	אַכ	מאַ

טאָ פֿאַר װאָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אַװעק פֿון בערטען? די זאַך איז געװען אַזױ.

פֿרײַטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאַוואַליערן, ווי איצקע דער האָז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאַיקע פֿון ייִדישע גאַס, מענדל דער פּאָזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אַף אַ באַנק אין פֿירהויז און וואַרטן אַף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכּבֿוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זײַנע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאָדלאָגע. דער קאַרליק, וואָס זײַנע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאָדלאָגע. טאַמאַרע האָט אים תּמיד באַזונדער געליובעט, ווײַל ער האָט זיך ניט צוגעכאַפּט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאָלנט. ער האָט אויך געהאַט שיינע ניט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שֿכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס. אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווײַבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווײַבער נאכט, אבער יענער האט זײַנע כּוחות האט ער געדארפֿט בלײַבן איבער נאכט, אבער יענער האט זיינע כּוחות האט ער געדארפֿט בלײַבן איבער נאכט, אבער יענער האט

אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווײַבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זײַנע פּוחות האָט ער געדאַרפֿט בלײַבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

טאַמאַרינקע, לאָמיך ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן — דעם טעם פֿון אַ חתונה־געהאַטן...

האָט טאַמאַרע קיין װאָרט ניט איבערגערעדט און אױסגענוצט הער־ שעלעס חלום אַף אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאָז טיי, װאָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און ניט געקאָנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אוונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אַף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאַיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אסתּרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הײַזל אַף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האָלצמאַרק. ער האָט נאָך דערבײַ צוגעאיקעט:

... וואָאָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אַף, אַף די איי... אייער?...

און אַזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאַמאַרען און זיך געקוויקט אין און אַזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן מאַנגעהויבן קלאַפּן מיטן פֿויסט אין מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאַפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאַמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!... אַזאַ ווי דו דאַרף ניט קומען פֿרײַטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואָכן!

שטראַל" אין קאַפֿע איו זי ניט געועסן.

האָם שוין נים איין אַבידע אַראָפּגעשלונגען פֿון די באַלעבאָסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האָנאָר, כאָטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואָלאָקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אַף דאַטשע ניט געפֿאָרן, און באַ דעם "גרינעם

קריפֿן יערן פֿריַטיק, און אַוועק פֿון בערטען. מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע

האָם זי אָנגעָהויבן שרייען אַף מאַמאַרען, מאַכן איר דעם מוים. דאָ רערם זי צו פֿיל, דאָ לאַכם זי ווען מע דאַרף נים, און לאָוט אַרויס געסט. וואָלם מאַמאַרע פֿאַרשלונגען די אַבידעס, ווייל פֿאָרש איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאָן אין איינעם אַ פֿרײַטיק צו נאַכטס אַ זאַן, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. פֿרײַטיק צו נאַכטס אַ זאַן, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז מאַמאַרע האָט איבערגעוואַרט דעם שבת און גלייך אַף מאָרגן גענומען איר קופֿערל, אינגעפּאַקט די פּאָר קליידעלען, מיט אַלע פֿאָרועצונגען פֿון דעם ראָמאַן רעגיינע די שפּיאָנקע, וואָס זי פֿלעגט

געשעפט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען המיד פוק, צוקיב מאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרײַטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרײַע מינוט. איז אַבער בערטע געווען זייער זשערנע. געוואָלט אַרײַנבאַפּן די וועלט.

רי צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען רי לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הײַזל אַף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן אײַנגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זײַן. דאָרט איז געווען המיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרײַטיק צו נאַכט

מאַמאַרע די הויבע

אַבֿרהם קאַרפּינאָוויטש

?יואו־דען קומט אַהין דער רבי —

מײַן דאגה! — ענטפֿערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תּוך כדי — מײַן דאגה! איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאַך. דבור (װאָס אַ ליטװאַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאַך.

נאָך דעמזעלבן פֿאַרנאַכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק צום רבין אין חדר אַרײַן, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער מוז אָפּואַרטן די נאַכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אפֿשר אײַנגעדרעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צײַט; אַ ליטוואַק טוט זיך אַן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

. פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפּט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשׁלֹאָפֿן אַ צײַט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראָווער קרעכצן, ווייס, וויפֿיל צער פֿאַר כל ישראל, וויפֿיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זײַן יעדן קרעכץ... די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך אָבער אַן אײַזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווײַטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריפּען... ווי די בני־בית כאַפּן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ ייִדיש וואָרט, מען גיסט וואַסער אַף די נעגל, עס קלאַפּן אַף און צו די טירן... דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווײַטער שטיל און פֿינצטער, דורכן לאָדן שײַנט קוים אַרײַן אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן איינער אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן פֿון די פּאות האָבן אים געשטאָכן אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פּאות האָבן אים געשטאָכן אין די שלייפֿן ווי די נאָדלען.

אַ קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צײַט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...

האָבן פּרנסה, וואָלטן זיי גאָר אַזוי שלעכט נישט געווען. פּרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצלן, נעמען זיך אַלע צרות אַף דער וועלט, אַלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אַלע רדיפֿות, מיט אַלע הריגות, מיט אַלע רציחות און מיט אַלע מלחמות...

אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס!

וועט איר דאָך פֿרעגן: וויִאַזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייַך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שֹׁכל: למשל, צוויי מלוכות צעאַמפּערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; "טעריטאָריע" הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: "ניין, ס'איז מײַן טעריטאָריע". מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אָט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כּבֿוד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: "איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ ר שות הרבים הייסט עס". הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע הרבים הייסט עס". הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע "טעריטאָריעט" אַזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיסן פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אַנדערע ווי די שאָף, און בלוט, בלוט גיסט זיך אַזוי ווי וואַסער.

אָבער אַז איך קום צו זיי לכתּחילה און זאָג זיי: "שאַט, ברידערלעך, לאָזט אײַך דינען. אין װאָס גייט דאָ באַ אײַך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אײַער מיין? איר מיינט נישט אַזױ די הגדה, װי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אײַך נאָר אַן אױסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אײַך יענע מעשה, פּעטי־מעטי, קאָנטריבוציע! און וויבאַלד לשון קאָנטריבוציע — צו װעמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רױטשילדן הייסט עס. אַמער, װייסט איר װאָס? נאַ דיר, צו מיר אַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הױזן, אַ מיליאַרד! נאַ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רױטער יאַרמלקע, אַ מיליאַרד! נאַ דיר, מומע רייזל, אױך אַ מיליאַרד, ממה־נפֿשך, גאָט װעט אײַך העלפֿן, װעט איר מיר אָפּצאָלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אָדער פֿינף לשנה, איך וויל אַף אײַך נישט רײַך ווערן"...

פֿאַרשטייט איר שױן? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן פֿאַרשטייט איר שױן? אינס דאָס אַנדערע, װי די אָקסן, אומזיסט און הערן אױף צו קױלען איינס דאָס אַנדערע, װי די אָקסן, אומזיסט און אומנישט. און װיבאַלד אױס מלחמות, הײַנט צו װאָס באַדאַרף מען

איר, וואָס האָבן זיי צו אונדו? גאָרנישט. נאָר צוליב פּרנסה. זיי זאָלן אַפֿילו די שונאי ישראל, אונדוערע המנס פֿון דער גאַנצער וועלט, מיינט איינער דעם אַנדערן יורד לחייו, קאַפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!... קען נישט זײַן קיין אַחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געואָגט, איז פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, ראָס איו דער רעכטער עיקר; אָן פרנסה "פרם". און מיט וואָס קען מען באַוואָרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט אַפּן קאָפּ דעם "כּלל" – װאָס דאַרף מעו? דאַרף מען באַװאָרענען דעם ואַלן אין וינען האָבן נאָר טובֿת־הפלל!... און בכדי מע זאָל קענען טראָגן אַ פּלאַן, עס ואָל נישט זײַן קיין "גיב־מיר־נאַ־דיר־כאַפּ־לאַפּ", און אַלע הגביר", אַף מיין קעשענע, און אַלצרינג ואָל זיך פֿירן מיט אַ סדר און מיט און חכמים אין דער וועלט, און אַלצדינג ואָל ויין אומויסט, "על חשבון ווילנע געוויינטלעך, וואָס פֿון דאָרטן זאָלן אַרויסגיין די גרעסטע לומדים ישיבות ואָל ויין איין ישיבה אַ גרויסע, אַ ייִרישע אַקאַרעמיע, אין דער מהרש"א, מיט צַלע שבע חכמות און מיט צַלע שבעים לשון, און צַּף צַלע די ישיבות און לערנען: חומש מיט רש"י, מיט גמרא, מיט הוספות, מיט יירן זאַלן אומעטום האַבן פּרנסה און לעבן אין אַחדות און זאַלן זיצן אין אַף אַלע חבֿרות, אַף אַלע יירן. ראָס הייסט, אַף רעם כּלל ישׂראל, אַז חברות איין חברה אַ גרויסע, אַ צרקה־גרולה־חברה, וואָס גיט אַכטונג סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפֿט, וואָס טו איך? מאַך איך אַף אַלע אומעטום, אַף דער גאַנצער וועלט! און בכדי עס זאָל זיך פֿירן מיט אַ וואו עס געפֿינען זיך נאָר אחינו בני ישראל, פֿיר איך אײַן אַזעלכע חבֿרות, וואָס איז שייך עפעס דווקא נאָר באַ אונדו אין כתרילעווקע? אומעטום, כדומה אַועלכע חבֿרות פֿיר איך אײַן באַ אונדו אין כתרילעווקע... נאָר ואָל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און התונה מאַכן, און נאָך הכנסת־כּלה", אַז וואו ערגעץ אַן אַרעם מיידל, נעבעך אַ רערוואַקסענע, פּראָצענט, נישט דאַרפֿן פֿאַרמשכּונען דאָס העמד פֿונעם לײַב, און אַ חבֿרה אַ מלמד, סײַ אַ בעל־מלאָכה, סײַ אַ סוחר אפֿילו ואָל פֿאַרשפּאָרן צאָלן פופקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה "גמילות-חסרים", אַז אימלעכער ייִד, סײַ אַרעמע קינדער ואָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אײַער כבוד, מיט די וואַלגערן אין בית-המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה "מלביש־ערומים", און אַ "מושב־וקנים" שטעל איך אַוועק, אַלטע ייִדן לומדים ואָלן זיך נישט יייבלעך אַלע מאָג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט. אַ ביקור־חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאָקטאָר, מיט רפֿואות, מיט אַווראי צעוואַרפֿן און אנידערשטעלן אַ "ביקור־חולים", אָבער טאַקע וואָס

ħ

הינטער דער שטאָט שטייט אַ װעלדל. דער רבי, ואָל לעבן, נעמט זיך אין װעלדל אַרײַן. ער מאכט אַ דרײַ

6

מיטן רבין אויס דער שטאָט אַרויס.

אַנדערן שווימט עַר אַרוּס און דער ליטוואַק נאָך אים... און דער ליטוואַק הערט, ווי זײַן אייגן האַרץ־קלאַפּן מישט זיך צוואַמען מיטן קול פֿון רבינס שווערע טריט; אָבער גיין גייט עָר, און קומט צוואַמען

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן. אָפֿט רײַסט זיך אַרױס אַ געשריי פֿון סליחות פֿון ערגעץ אַ מנין, אָרער אַ קראַנקער קרעכץ פֿון ערגעץ אַ פֿענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ אין די זײַטן פֿון די גאַסן, אין די שאָטן פֿון די הײַזער...פֿון איין הויז צום

בון שטוב. דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

דער רבי גייט אַרויס; דער לימוואַק — נאָך! דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פֿון אונטער אַ בעט נעמט ער אַרויס אַ האַק, פֿאַרלייגט זי אונטערן פּאַס און גייט אַרויס

גראָבן שטריק... פֿון אַ פּויערשן שטריק!

רער רבי טוט עס אָן... פֿון דער קעשענע, פֿון סיערמיענגע, שטאַרצט אַרויס אַן עק פֿון אַ

מעשענע נעגעלעך.

ענדלעך, שטייט דער רבי, ואָל לעבן, אַף... פֿריער טוט ער, וואָס אַ ייִד דאַרף טאָן... דערנאָך גייט ער צו צו דעם קליידער־אַלמער און נעמט ארויס אַ פּעקל... עס באַווייון ויך פּויערשע פֿוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פּאַס, אויסגעשלאָגן מיט

אַ לינטוואַק איז דאָך אָבער איינגעשפּאַרט, ציטערט ער ווי אַ פֿיש אין וואַסער און ליגט. —

שלום־עליכם

דער אוצר

אַף יענער זײַט באַרג, הינטערן אַלטן בית־המדרש, געפֿינט זיך אַן אוצר. אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.

נאָר קומען צום אוצר איז ניט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט מען אים געפֿינען.

. אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל

און אַז אַלע ייִדן וועלן לעבן צופֿרידן, עס וועט נישט זײַן קיין קנאה און אַז אַלע ייִדן וועלן לעבן צופֿרידן, עס וועט נישט זײַן קיין קנאה באַ ייִדן, קיין שֿנאה, קיין קריג, קיין לשון־הרע, קיין רכילות, און מע וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער אַרײַן טיף־טיף אין דער ערד אַרײַן...

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, זיך צו שפּאַרן און צו קריגן זיך, וואָס ווײַטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף זײַן דאָ, דער האָט געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און געזאָגט: דאָרטן, בו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווײַטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר... האָט געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער ארד אַרײַן.

אויב נישט נאָך העכער! — אויב נישט

און שפעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נעמיראָווער הויבט זיך אַף, סליחות־צייט, יעדן פֿרימאָרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַריין, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:

רער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געוען, איו שוין געבליבן אַ נעמי־ דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געוען, איו שוין געבליבן אַ נעמי־

דעם דריטן פּומון האָט עַר געואָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעַברענט און

געואָגט סליחות דעם ער שטן פומון... און, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האָלץ האָט פֿריילעך געברענט, האָט ער געואָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם

און, אַרייַנלייגנדיק דאָס האָלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק,

— איך וועל דיר אײַנהייצן אויך, ─ ואָגט דער רבי.

בען כוח אויפצישטיין? מיין זון איז אַף דער אַרבעט געבליבן.

און ווער וועט מיר אינוהייצן ? – קרעכצט די אלמנה, – איך האַב

געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאַרישע ועקס גראָשן פֿאַרן געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאַרישע ועקס גראָשן פֿאַרן

שלום־עליכם

ווען איך בין רויטשילד

אַ מאָנאָלאָג פֿון אַ כּתרילעווקער מלמד

ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאַזט אַ כּתרילעווקער מלמד — ווען איך בין רויטשילד, איינמאַל אין אַ דאַנערשטיק, בעת די רביצין האַט אים געמאַנט אַף שבת און ער האַט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפֿט, ואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך אײַן אַ מינהג, אַז אַ ווײַב זאָל תּמיד האָבן באַ זיך אַ דרײַערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאָרן דולן אַ ספּאָדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאָנערשטיק און ס'איז נישטאָ אַף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאָטע, אָדער ניין — דעם ווײַבס קעצענעם בורניס — לאַז זי אױפֿהערן פּיקן אין קאַפּ אַרײַן, אַז ס׳איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דרײַ חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכּל בכּל מכּל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאַ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאָך דיר, באַק דיר, וואַש דיר, בראָק דיר, און לאָז מיך צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מײַנע תּלמידים מיט אַ ריינעם קאָפּ! נישטאָ — קיין דאגות פּרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אַף שבת מחיה נפֿשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האָרב פֿון די וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיך אָן אַרומקוקן אַביסל אַף דער — וואָס פֿעלט מיר? שטאָט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נײַעם דאַך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאָפּ, בשעת ייִדן דאַוונען; און, להבֿדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפֿסנײַ. וואָרעם נישט הײַנט־מאָרגן — עס וועט דאָרט מוזן זײַן אַן אומגליק, חס ושלום, טאָמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באָדן זיך. און וויבאַלד דאָס באָד, מוז מען שוין דעם הקדש סיק־פֿערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאַס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַרײַן.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אַף ליפּעס — אַף דינע שײַטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האָלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האָלץ איבער די פּלײצעס, שטעקט צוריק אַרײַן די האַק אינעם פּאַס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאַט אַרײַן.

אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַ אַן אָרעם, האַלב אײַנגעבראָכן הײַזל און קלאַפּט אַן אין פֿענצטערל.

- ווער איז? פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרױס. דער ליטװאַק ווער איז? איז פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון אַ ייִדענע. דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ ייִדענע, פֿון אַ קראַנקער ייִדענע.
  - יאַ! ענטפֿערט דער רבי אַף פּויעריש לשון.
    - קטאָ יאַ? פֿרעגט מען װײַטער פֿון שטוב. קטאָ
  - און דער רבי ענטפֿערט װײַטער, אַף מאַלאָראָסיש לשון: װאַסיל!
    - ?וואָס פֿאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל —
- האָלץ, זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, האָלץ, צו פֿאַר־ האָלץ, בחצי חנם האָלץ! קויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האָלץ!
  - און נישט וואַרטנדיק אַף אַ תּשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַרײַן.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַרײַן און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאָרגן, זעט ער אן אָרעמע שטוב, צעבראָכן, אָרעם כלי־בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע ייִדענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

- קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אָרעמע אלמנה, געלט?
- איך װעל דיר באָרגן ! ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער װאַסיל אינגאַנצן זעקס גראָשן! אינגאַנצן זעקס אינגאַנצן אינגאַנאָנצן אינגאַנצן אינאַנאַ אינגאַנצן אינאַנאַנאַנאַ אינאַ אינגאַנאַנאַ אינאַ
- פֿון װאַנען װעל איך דיר באַצאָלן? קרעכצט די אָרעמע ייִדענע. באַריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אן אָרעמע — נאַריש מענטש, און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האָלץ, איך בין בטוח

22 23

איר ברויט דורך זײַן אַ דערלאַנגערקע באַ װסקע דעם פּראָפֿעסאָר, װאָס אונט ערגעוו אָרפענע, זיך געהאָרעוועט אין יתומים-הויז. געקומען צו אַליין איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, ניט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן געקוקט אין דער וויים. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאָנט טראַכטן? איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אַפֿן פֿעלד פֿון פּאָנאַר און אַף בלײַבן לעבן. פֿאַראָרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעמל, אַ שײַן פֿון די דײַמשן טרעגער. ביו זי איו אַרײַנגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגרוב, צווישן גוירות, דרויב און פון ציים צו ציים ויך אַרויסגעהאָלפון מים הערשעלען דעם

פּאַרשטיין, אַז מיט אירע פּיס, אויב זי וועט שטיין אַף די ראָגן, קאָן זי האָט געהאַט אַ קנײַפּע אַף קאָנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו

מאַמאַרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט

די ערשטע חדשים פון דעם דיימשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך ווילנער יידן. גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושבֿ, באַשטימט פֿאַר די

געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע מאַמאַרע האָט אויך געהאַט אַ באַוונדער מול — מע האָט איר ניט

דײַמשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, נים ווײַם פֿון קנאַפּע דרײַצן הונדערט יידן אַפֿן פֿעלד פֿון פּאָנאַר – דאָס אָרט װאָס די מעג נאָכן פֿאַרטרײַבן די ווילנער יידן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן די דייםשן. שוין מיטוואָך, דעם ויבעצנטן סעפטעמבער 1461, אַ צען

...און מאַמאַרעַ די הויכע? זי האָט ניט באַוויזן קיין סך צו לײַדן פֿון

מאַמען אַרײַן, װײַל יערע רגע קאָן אָנקומען אַ דײַטשער דעסאַנט. געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאָלטן אין דער

געוואָלט מיטנעמען טאַמאַרען, איז אָבער די אײַלעניש און די מהומה לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאהקע האָט לייטענאַנט אַרויפֿגעועצט לאהקען מיט עלינקען אַף אַ מיליטערישער בעתן אָפּטרעטן פֿרן ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער יינגל געראַטעוועט.

געווען אַ גליק. אַ דאַנק אַט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאהקע מיט איר שאַוועלסקע גאַס, כדי ניט צו שטערן דער חבֿרטע איר גליק. ס'איז טאַקע ניקעס, אָבער ס'האָט ויך ניט געקלעפט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אַף מאַמאַרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַל־

צעברעכסט מיר דאַס געשעפֿט!

טאַמאַרע האָט געשלעפּט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אַף שקאַפּלערנע, הינטערן וואָקזאַל. אַפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך ניט געאַרבעט באַ רעדלען מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אַף וועמען האָט זי זיך געוואָרפֿן, די באַנדערשניצע? אַף הערשעלען, דעם סאַמע־עלנטן, וואַס ... האַט ניט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוליען...

באַ לאהקען האָט טאַמאַרע געהאַט צײַט אַרײַנצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאַך איז זי געווען די סאַמע גראַמאָטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק "מפֿיצי־השֹכּלה", וואָס אַף זאַוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן דורך איינעם אַ דיומאַ מיט דעם נאָמען די קאַמעליען־דאַמע. זי האָט געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאהקע די שוואַרצע, און ביידע ,האָבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען־דאַמע וואָס איז גאָרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואַלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אַוועק שטאַרבן. ווען סיאָמקע קאַגאַן, דער רעפּאָרטער פֿון דער צײַטונג ווילנער טאָג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין פֿון די ווילנער גאַסן־מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאטים פֿון די הײַזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין איז גאָרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סיאָמקעס בּראַיעקטן, אַבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלענ־ דישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן־באַוואוסטזײַן און גענעראַל־שטרײַק.

טאַמאַרע איז אַװעק פֿון פֿאַך. זי האָט געװאױנט באַ לאהקען, װאָס . האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אַף שקאַפּלערנע, ווײַטלעך פֿון שטאָט דערצייקט.

און מצליח געווען זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפעטער אַ פֿרוי װאָס איז אַ פֿאַרװאונדיקטע אַרױסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב גאַסן־מיידל אין ווילנע.

אַווי איז אַוועק צום טויט טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע ייִדישע

אַפֿן זאַמד. געטראָפֿן פֿון זײַן קױלן־סעריע.

לאַנג האָט ער ניט געשריען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זײַנע געשרייען.

פערקצלענעם קליידל מיט די רויטע און בלויע בלימעלעך, האָט זי אים קעגן איבער איר מיט זיין מאַשין געווער. העכער פֿון אים, אין איר מאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן רעם רײַטש, וועלכער איז געשטאַנען אַז זי גייט אָפּשפּיליען אַ קנעפּל.

ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, זיך ניט אויסגעטאָן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם און אַט איו געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט

מאַכן געלט.

און וואָס צו טאָן אַף צופֿרירן שטעלן דעם מאַן. הײַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן בתבֿ־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פּאָר הונדערט יאָר. דער

משרך.

סיאָמקע האָט אָבער ניט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט

ווכן לערן־מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס

ביכערקראָם אַף דײַטשע גאַס, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הײַקל

לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאָטעק, קאָן אים העלפֿן.

איז הײַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זײַטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק

איז הײַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זײַטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק

געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע הקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווײַב

סיאָמקע קאַגאַן אין זיין אַרטיקל. טאַמאַרע האָט ניט געהאַלטן רערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפּרוּװט, אַפֿילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ

סיאָמקע קאַגאַן האָט זייער געִוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געוען דעם קרבן פֿון פֿאַרשאָלטענעם קאַפּיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי בעוען דעם קרבן פֿון פֿאַרשאָלטענעם קאַפּיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאַרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפּרוווט פֿאַרווירקלעכן זיין פּלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אָט דעם פּראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צײַטונג, אונטערגעשטראָכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אין דער צייטערגעשטע אין דער וועלט, וועט ברענען ווילגע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הייך קוואַלסט אין די פֿאַכקרייון מיט די נעמען "טאַמאַרע די לאה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייון מיט די נעמען העם לייענער היירכע" און הייבאַעענט דעם לייענער

לאחקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע ייִרן פֿון ניט־הי. האָט זי געקאָנט אונטערהאַלטן די הבֿרטע מיט אַ טעלער וופּ און אַ גלאָז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געווכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראָשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאַכן האָט זין ניט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער מאַמאַרע האָט געהאַט איר האָנאָר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זין געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאהקען, אָבער פֿון הערשעלע האָט מען געקאַנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פּרנסה.

באָרטן. טאַמאַרע האָט אָפּגעשאָקלט דעם פּּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט באָרטן זען דעם וואונדער. דער גאַנצער קרײַזל פֿון ראַמײַלעס הויף האָט געדרייט אַרום די טאַנקען ווי נאָענטע מחותנים אַף אַ לאַנג דערוואַרטער חתונה. די שֿימחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין גאַנצן אַ זעקס וואָך, דורך נאַכט האָבן זיך די טאַנקען, ווי אָנגעגעסענע טשערעפּאַכעס, זיך אַרויסגעשאַרט צוריק פֿון ווילנע. די רוסן האָבן אָפּגעגעבן די שטאָט אַ מתנה פֿאַר די ליטווינער. די קלומפּעס, ווי מע האָט זיי גערופֿן אין ווילנע, האָבן זיך געפֿרייט מיט דער מתּנה באַ אַכט חדשים, ביז די סאָוועטן האָבן באַשלאָסן קומען צוריק, כדי צו באַפֿרײַען די ליטווינער פֿון אַלע דאגות באַפֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פֿופֿצנטן יוני, נײַצן פֿערציק. צו פֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פֿופֿצנטן יוני, נײַצן פֿערציק.

ערשט דעמאָלט זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין אייבערשטיבל אַף ייִדישע גאַס געקומען צום לעבן. שײַקע אייכער, וואָס האָט פֿאַר־ לוירן אַ האַנט אין שפּאַנישן בירגערקריג, איז געוואָרן דירעקטאָר פֿון די שטאָטישע אויטאָבוסן. לאַם, דער רייניקער פֿון מענער־קאַפּעליושן, האָט באַקומען די שטעלע פֿון קינאָ־פֿאַרוואַלטער. ברײַקע דער הויזן־נייער האָט איבערגענומען בערגערס זאַוואָד פֿון סאָדע־וואַסער. בכלל האָט ווילנע פֿאַרשמעקט מיט דער דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט.

אַף טאַמאַרען האָט מען געזאָגט עדות, אַז זי איז לינק־געשטימט ניט פֿון הײַנט, און די נײַע מאַכט האָט איר ארײַנגעזעצט אין אַ סקלאַד פֿון פֿלײש־קאָמבינאַט.

בעסער פֿון אַלעמען האָט אויסגעפֿירט לאהקע די שוואַרצע. זי האָט אונטערגעכאַפּט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. אונטערגעכאַפּט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלײַך האָט ער איר געקױפֿט אַ ווײַסן שאַל, אַפֿן שטייגער פֿון די לייטענאַנטסקע ווײַבער, און אַוועק מיט איר לעבן, טאַקע אַף שקאַפּלערנע.

דער שאַל איז געלעגן אַף לאהקעס לאָקענעס ווי שניי אַף אַ בערגל פֿאַרלאָשענע קוילן. ס'איז געווען אַ פֿאַרגעניגן צו קוקן אַף איר. לאהקע איז געוואָרן אַן אייגענע צווישן די אַנדערע ווײַבער פֿון גאַרניזאָן. זי האָט שוין געהאַט אויפֿגעכאַפּט שטיקלעך רוסיש לשון אַף אַזוי פֿיל, אַז זי מסוגל געווען צו געבן פֿאַרשטיין אירע קומושקעס דעם אונטערשייד צווישן אַ לאַנגער נאַכטהעמד און אַ באַלקלייד. די אָנגעפֿאָרענע, נײַע מאַדאַמען זענען געווען זיכער, אַז מע קאָן אין אַ נאַכטהעמד קומען טאַנצן אין אָפֿיצירן־קלוב. לאהקע האָט זיך באַם לייטענאַנט אַ ביסל אויסגעריבן, אָנגענומען אַ שטיקל פֿאַסאָן. ווילנע האָט זי ניט דערקענט.

אַף די גאַסן מאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אַף די שטאָלענע ניין און דרייסיק, זיך באַוויון אין אַ שיינעם פריהאַרבסטיקן פרימאָרגן דער פוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר אויסגעבראָכן די מלחמה. די דייִםשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט מאַמאַרע איו געועסן אין שחימה־שמיבל צווישן די פֿעדערן, ביו ס'איו

געלעגערס, יערע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואָכעדיקע זאַך, אַוועק צו זייערע אַווי זענען ביידע חברטעס, וואָס אַראָפּוואַרפּן פון זיך דאָס קלייד פּאַר

פרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפּן. לאהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס מאָכטער אין אָבער אַ רבֿס אַ מאָכמער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...

 אָט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען, מאַמאַרע האָט דערווידערט:

איז שוין דער אונטערשייר?

- אַ מענמש גיים צום טוים, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס לאהקע איו דאָס נישט געפֿעלן געװאָרן:
- אָמ דאָס װאָס דו הערסמ...
- דום סאַמע פֿלייש?

לאהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאָפּ:

מיטן ווינט.

וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן איר פֿוס, כדי מע ואָל ניט זען אירע ווײַבערישע ערטער בעת דאָס פֿערד האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון האָט דעם רבֿס טאָכטער געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע װאָס זי בריק. האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. צאָפּ צום עק פון אַ ווילדן פערד, ער זאָל זי שלעפן אין געלאַף איבערן אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאָכטער, צוגעבונדן פֿאַרן פראַצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן צוריק האָט אַ ייִד נישט געטאָרט גיין רבס אַ מאָכמער, ווײַל זי איז אַרויס אַף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ די זאַך איז געווען אַזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפּט צום טויט אַ

אַנגעהויבן דערציילן:

נאַמען פֿון מחבר איז ניט געווען אַנגעגעבן. דער קונטרס האַט געהייסן אַהבֿה בתענוגים, וואָס אַף פּראַסט ייִדיש הייסט דאָס: די ליבע אין

סיאַמקע האָט גלײַך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אַף ייִדיש. יענער האָט אים מבֿטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זײַן געדיכטער באַרד, און געשעפּטשעט דערבײַ:

אײַ, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט אײַנפֿירן אין ווילנע, האַבן — אײַ, סיאַמע אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריִער פֿון דיר. וועסט מיט ...עם ניט אַנטדעקן אַמעריקע

ס'האַבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאַן זײַן אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש־עולם זײַן. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן־מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, ייִדישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הײַקל לונסקי, מיט זײַן אייזערנעם געדולד, האַט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופּט דעם קונטרס צוריק אין דער שאפֿע צווישן אנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האַט זיך נישט פֿאַרלאַזט אַף סיאַמקען מיט זײַנע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהױבן זוכן װאָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געװאָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאָשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק־ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאַזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה־שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווײַבער זי יאַ פֿײַן אױפֿגענומען. ס׳האַט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צײַט צו צײַט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט . האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אָפּגעפֿליקטע הינער

לאהקעס ייִנגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן ייִדן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו־הנבֿיא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה־שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאָמקע יאָ אױפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַרײַנגעצױגן אין אַ קרײַזל, װאָס האָט זיך געזאַמלט געהײם אין אַן אייבערשטיבל אַף ייִדישע גאַס, אין ראַמײַלעס הױף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אָוונטן אַ פּאָר הויזן־נייער, עטלעכע שנײַדער־געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע־מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן־פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער - בְאָמִיר אוין וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאָרטן?

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אָוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאַלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאָד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אַנצוצינדן זענואַרן האַרבסט איז געווען. אַ דריבוער רעגנדל האָט געקלאַפט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שניקל גאַרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערגע שטיבער אין יענער געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקוחן געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקוחן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפּן. לאהקע האָט געקליבן די ברעקלען חלה האָבן געווען מיטשען, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראיבל אַף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אָוונט האָט זי מיט איר ניט אויטגערעדט קיין וואָרט און געווען פֿאַרגומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און און גער געווען פֿאַרגומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און

האָט דער ביבליאָטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאַמאַרען אין אײַלע־ ניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאָל קסטימל עכע געשיכטן, פֿון אַ שרײַבער, אַ געוויסן פּרץ. האָט זי גלײַך געוואָלט בעטן עפעס אַנדערש—אַ ראָמאַן, אַ ליבע מיט דועלן. אַבער דאָס איז געווען פֿרײַטיק, לייענער האָבן זיך געשטופט און געאײַלט נעמען אַ בוך אַף שבת, האָט טאַמאַרע אַרײַנגעלייגט די געשיכטן אין קאָשיק און אַוועק אַף שקאַפּלערנע, צו לאהקען.

מטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אַלע אין קרייזל האָבן געוואוסט וואָס טאַמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאָרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאַף פֿון דער בורושואַזער אָרדענוגג. מאַמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטאַרעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אַזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זיי אַ צי טאָן אָנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן אַזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זיי אַ צי טאָן אָנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן אָד זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האַנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זין אַוועקשטעלן אַף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאָ פּיקאַדילי, זשמורען זין אויפֿגענומען ווי זי וואָלט גאָרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זין באַנוגנט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער זי זין באַנוגנט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאָטעק.

טאַמאַרע האָט אױפֿגעהױכן אַף לאהקען אירע קאַרע קאַצנאױגן, װאָס זייער בליק האָט אַזױ געװאַרעמט די אײַנגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט:

- דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדײַען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זײַן אַ רבֿ דערצו.
- טאָ צו וואָס דאַרפֿסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אַן עטָ זאָל אים קאַנען נעמען אין מויל אַרײַן. אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען
- :טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען
- ... איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײַט. זייער... זייער... אַזאַ... נו... שיין מעשה האָב איך דווקא אי
  - לאהקע האָט זיך אונטערגעשטופּט:
  - ?ואָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס זאָג
    - ...מיט אַ געדאַנק —
    - לאָמיר הערן דעם געָדאַנק.
    - איך מוז דיר איבערלייענען... לאהקע האָט ניט געהאָט קיין געדולד:
  - תְּבֶּר דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן. — פֿריער דערצייל
  - טאַמאַרע האָט זיך אָפּגעהוסט און אָנגעהויבן דערציילן:
- ס'איז אַ מעשה מיט דרײַ מתּנות. אַ ייִד, וואָס איז געשטאָרכן און מע לאָזט אים נישט אַרײַן אין גן־עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דרײַ מתנות אין הימל.
  - ווער דאַרף אין הימל דרײַ מתּנות?
    - :טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט
- . אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלײַבן אָן דער מעשה. אַ דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, איז הער זיך צו!
  - ?שאַ, שאַ, זע װאָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שױן ניט פֿרעגן אױך? שאַ, אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט און ממשיך געװען:
    - ...אָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע... —
- לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אַף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ שפּילקע, האָט זי געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווײַטער:
- דער געשטאָרבענער ייִד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתּנות—אַ זעקעלע ארץ־ישׂראל־ערד און אַ יאַרמלקע. אָבער די שפּילקע האָט מיך גענומען פֿארז הארץ...
- טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאָלקסטימלעכע געשיכטן, און